

Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола
Педагошки факултет - Битола

УЧИТЕЛ

МЕЃУНАРОДНО СПИСАНИЕ

Универзитет „Св. Климент Охридски“
Педагошки факултет – Битола

University “St. Kliment Ohridski”
Faculty of Education – Bitola

Меѓународно списание „УЧИТЕЛ“
International journal “TEACHER”

Битола, 2012
Bitola, 2012

Издавач

Педагошки факултет – Битола
Декан проф. д-р Јове Димитрија Талевски

Уредувачки одбор

акад. Грозданка Гојков, Србија
акад. Марјан Блажич, Словенија
проф. д-р Милан Матијевиќ, Хрватска
проф. д-р Светлана Куртеш, Англија
проф. д-р Антон Илица, Романија
проф. д-р Ева Сорадова, Словачка
проф. д-р Том Јовановски, САД
проф. д-р Златко Жоглев, Македонија
проф. д-р Јордан Стојановски, Македонија
проф. д-р Добри Петровски, Македонија
проф. д-р Методија Стојановски, Македонија

Главен и одговорен уредник

проф. д-р Љупчо Кеверески

Лектор

доц. д-р Виолета Јанушева

Преведувач

лектор м-р Бисера Костадиновска

Корица

доц. д-р Биљана Цветкова Димов

Техничка и компјутерска обработка

м-р Јосиф Петровски

CIP – Каталогизација во публикација, Национална установа
Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Битола.

УЧИТЕЛ: Списание на Педагошкиот факултет – Битола/
[Уредувачки одбор акад. Грозданка Гојков ...] Год XI, бр.1 (2012) - .
- Битола: Педагошки факултет, 2012 - . – 24 см., 303 стр.

Неопределена

ISSN 1409-6870

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ – БИТОЛА
ПЕДАГОШКИ ФАКУЛТЕТ – БИТОЛА

Адреса: Педагошки факултет
ул. „Васко Карангелески“ бб
7000 Битола, Р. Македонија
Тел/факс. ++ 389 47 253 652; 203 385

Со мислење на Министерството за култура бр. 07-2699/2 од 15.04.1998 година, за списанието „Учител“ се плаќа повластена даночна стапка. Во согласност со член 20, точка 8 од Законот за ДДВ (Службен весник на РМ 44/99), за списанието „Учител“ платен е данок од 5%. Списанието нема комерцијален карактер.

ПРЕДГОВОР

Поимот *Учител* претставува единствен универзален, уникатен и легитимен предзнак во сферата на образованието и воспитувањето кој ја обликува и креира многугодишната педагошка епопеја. Да се размислува и да се говори за рефлексите на учителот значи да се признае неговата семоќ во еден непрекинат општествено-историски континуум.

Интернационалното списание *Учител* претставува мултидисциплинарен спектар на трудови кои ги актуализираат рефлексите на голем број традиционални педагошки теми во современ микро и макропедагошки амбиент во нашето поблиско и подалечно окружување.

Различните педагошко-психолошки, едукативни, развојно-динамички, филозофски, етички, лингвистички и други содржинско-концепциски ориентации Списанието го прават функционално и целисходно. Педагошката вредност на трудовите се забележува во нивната очигледна тенденција да се дистанцираат од ригидните педагошки опсервации и елаборации на голем број современи мултидимензионални феномени.

Интернационалните погледи на актуелни, исти и зеднички педагошки проблеми се доказ дека тие постојат и опстојуваат, односно дека се вечни, вечни како базичните универзални постулати образование и воспитание.

Теориско-емпириските експликации во трудовите дијагностицираат состојби, изградуваат хипотетички конструкти, отвораат дилеми, апострофираат најразлични дивергентни пристапи и нудат нови концептуални решенија. Со тоа тие гравитираат кон еден континуум наречен минато-сегашност-иднина како кон еден постојан педагошки круг.

Посебна благодарност до рецензентите и до авторите на трудовите кои покажаа педагошки сензибилитет да ги споделат своите теориски и емпириски искуства со сите нас, а посебно со оние на кои им се најпотребни.

Редакциски одбор

P R E F A C E

The term *Teacher* presents a universal, unique and legitimate predictor in the field of education that shapes and creates a multi-year pedagogical epic. To think and to talk about the reflections of the teacher is to recognize his omnipotence in an ongoing socio-historical continuum.

The International journal *Teacher* is a multidisciplinary range of papers that actualize the reflections of many traditional pedagogical topics in modern micro and macro pedagogical environment in our immediate and distant environment.

Various pedagogical-psychological, educational, developmental dynamic, philosophical, ethical, linguistic, and other content-conceptual orientations magazine do a functionally meaningful whole. Pedagogical values of the works can be seen in their apparent tendency to distance themselves from the rigid pedagogical observations and elaborations of a large number of modern multidimensional phenomena.

International views on the current, the same and the common pedagogical problems are a proof that they exist and persist or are eternal, eternal as basic universal tenets of education and upbringing.

Theoretical and empirical explications in the papers diagnose conditions, build hypothetical constructions, open dilemmas, emphasize various divergent conceptual approaches and offer new solutions. Thus they gravitate towards a continuum called past-present-future as to a permanent pedagogical circle.

Special thanks to the reviewers and the authors of papers that showed pedagogical sensibility to share their theoretical and empirical experiences with all of us, especially those who are most needed.

Editorial Board

СОДРЖИНА

Милан Матијевиќ МЕДИУМИТЕ ВО НАСТАВНИОТ ПРОЦЕС И ВО УЧЕЊЕТО	12
Иван Фербежер МИТОВИ ЗА МАТЕМАТИЧКИ ТАЛЕНТИРАНИТЕ УЧЕНИЦИ.....	53
Јасмина Старц ИЗБОР НА ПРОФЕСИОНАЛНА КОМУНИКАЦИСКА КОМПЕТЕНЦИЈА НА МЕНАЏЕРИТЕ ВО ПРОЦЕСОТ НА ОБРАЗОВАНИЕ – ПРАКТИЧНИ СОСТОЈБИ	67
Љупчо Кеверески КОГНИТИВНИТЕ СТИЛОВИ, СТИЛОВИТЕ НА МИСЛЕЊЕ И МЕТОДИТЕ ЗА ПОУЧУВАЊЕ	77
Виолета Арнаудова СТИМУЛИРАЊЕ НА ВЕШТИНИ ЗА КРЕАТИВНО МИСЛЕЊЕ КАЈ УЧЕНИЦИ ОД ОДДЕЛЕНСКА НАСТАВА	87
Татјана Крстевска Ковачевска ПРЕЗЕНТАЦИЈА НА НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ ПО МУЗИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА НИЗ РАЗВОЈНИТЕ ПЕРИОДИ ОД 1958 ДО 2007 ГОДИНА	103
Валентина Гулевска БАЛАНСИРАЊЕ МЕЃУ СИСТЕМИТЕ НА ВРЕДНОСТИ И МОДЕРНАТА ОБРАЗОВНА ПОЛИТИКА	121
Ирина Петровска ЛЕКСИЧКАТА ИНВЕНТИВНОСТ И ПОЗАЈМУВАЊЕТО ВО МАКЕДОНСКАТА КУЛИНАРСКА ЛЕКСИКА.....	127

Милица Андевски	
УЧЕЊЕ ОД КОНСТРУКТИВЕН ДИСКУРС	135
Агим Рушители	
МАТЕМАТИЧКИ МОДЕЛИ ЗА РАЗВОЈ НА	
МАТЕМАТИЧКИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ	150
Бојо Колонцовски	
Мирослав Кука	
НЕКОИ АСПЕКТИ НА ПОТТИКНУВАЊЕТО И РАЗВОЈОТ	
НА КРЕАТИВНОСТА КАЈ УЧЕНИЦИТЕ ВО НАСТАВАТА	
ПО ПРИРОДА И ОПШТЕСТВО	170
Миле Д. Микуновиќ	
ВОСПИТНАТА ФУНКЦИЈА НА ПРОСТУВАЊЕТО	178
Катарина Ванчикова	
СООЧУВАЊЕТО НА РОМСКИТЕ ДЕЦА СО БАРИЕРИ ВО	
ОБРАЗОВАНИЕТО - НЕКОЛКУ ИДЕИ ЗА ПРАВДА -	181
Виолета Јанушева	
ВАЛЕНЦИЈАТА НА НЕПРЕФИКСИРАНИТЕ	
ЕДНОАРГУМЕНТСКИ ГЛАГОЛСКИ ПРЕДИКАТИ СО СЕ	
ВО СВОЈОТ СОСТАВ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК, ВО	
ГОВОРОТ НА БИТОЛА	192
Даниела Андоновска Трајковска	
РАЗВОЈ НА ГОВОРОТ КАЈ ДЕТЕТО: ИСТОРИСКИ,	
ТЕОРИСКИ И МЕТОДИЧКИ ПРИСТАП	209
Марија Ристевска	
ПОСТАПКИ ЗА ПОЛЕСНО УЧЕЊЕ КАЈ ДЕЦАТА ОД	
ПРЕДУЧИЛИШНА ВОЗРАСТ	219
Милена Пејчиновска	
КООПЕРАТИВНОТО УЧЕЊЕ - СИНЕРГИЧЕН ПРИСТАП	
КОН УСПЕСИ ВО УЧЕЊЕТО	227

Бисера Костадиновска Виолета Јанушева ЗА ПРЕВОДОТ НА ФРАЗЕОЛОШКИТЕ ИЗРАЗИ	236
Фросина Денкова Софија Арнаудова ЕФИКАСНОСТ И МОТИВАЦИЈА ЗА РАБОТА СО УЧЕНИЦИ КАЈ НАСТАВНИЦИТЕ ОД ОСНОВНО И СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ	241
Александар Н. Тодоровски ПЕРМАНЕНТНОТО ОБРАЗОВАНИЕ НА АДМИНИСТРАТИВНИОТ КАДАР ВО (ВИСОКО) ОБРАЗОВНИТЕ УСТАНОВИ - СОСТОЈБИ И ПЕРСПЕКТИВИ -.....	251
Наташа Петрова - Поповски ПОТРЕБА ОД ПОСТАВУВАЊЕ СТАНДАРДИ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ КВАЛИТЕТ ВО ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ	262
Весна Стојановска КАРИЕРНОТО ПЛАНИРАЊЕ И УЛОГАТА НА РАЗЛИЧНИТЕ СУБЈЕКТИ ВО ОРГАНИЗАЦИЈАТА	278
Кристина Петровска УЛОГАТА НА НАСТАВНИКОТ ПРИ ИДЕНТИФИКАЦИЈА НА НАДАРЕНИТЕ УЧЕНИЦИ	292

C O N T E N T S

Milan Matijević	
MEDIA IN THE TEACHING PROCESS AND LEARNING	12
Ivan Ferbežer	
MYTHS ABOUT MATHEMATICALLY TALENTED STUDENTS ...	53
Jasmina Starc	
PREFERENCE OF THE PROFESSIONAL COMMUNICATIONAL COMPETENCE OF THE MANAGERS IN THE PROCESS OF EDUCATION – PRACTICAL CONDITIONS	67
Ljupcho Kevereski	
COGNITIVE STYLES, STYLES OF THINKING AND TEACHING METHODS.....	77
Violeta Arnaudova	
STIMULATING SKILLS FOR CREATIVE THINKING TO STUDENTS FROM LOWER GRADES	87
Tatjana Krstevska Kovachevska	
PRESENTATION OF THE CURRICULA FOR TEACHING MUSIC IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA THROUGH THE DEVELOPING PERIODS FROM 1958 UNTIL 2007.....	103
Valentina Gulevska	
BALANCING BETWEEN SYSTEMS OF VALUES AND MODERN EDUCATION POLICY	121
Irina Petrovska	
LEXICAL INVENTIVENESS AND PROCESS OF BORROWING IN THE MACEDONIAN COOKING TERMINOLOGY	127
Milica Andevski	
LEARNING THROUGH CONSTRUCTIVIST DISCOURSE.....	135

Agim Rushiti	
MATHEMATICAL MODELS FOR THE DEVELOPMENT OF MATHEMATICAL COMPETENCIES	150
Bojo Kolondzovski	
Miroslav Kuka	
SOME ASPECTS OF ENCOURAGEMENT AND DEVELOPMENT OF THE CREATIVITY WITHIN THE CLASSES OF NATURE AND SOCIETY	170
Mile D. Michunovich	
FORGIVENESS AND ITS PEDAGOGICAL FUNCTION	178
Katarína Vančíková	
ROMA CHILDREN FACE BARRIERS TO EDUCATION - SEVERAL IDEAS ABOUT JUSTICE	181
Violeta Janusheva	
THE VALENCY OF UNPREFIXED ONE-ARGUMENT VERB PREDICATES WITH REFLEXIVE PRONOUN IN THEIR STRUCTURE IN MACEDONIAN LANGUAGE, IN BITOLA DIALECT	192
Daniela Andonovska Trajkovska	
DEVELOPMENT OF THE SPEECH WITH CHILDREN: HISTORICAL, THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACH.....	209
Marija Ristevska	
EASIER LEARNING PROCEDURES FOR PRESCHOOL CHILDREN	219
Milena Pejchinovska	
COOPERATIVE LEARNING- SYNERGIC APPROACH TOWARDS SUCCESS IN LEARNING	227

Bisera Kostadinovska Violeta Janusheva ABOUT THE TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS.....	236
Frosina Denkova Sofija Arnaudova EFFICIENCY AND MOTIVATION WITH TEACHERS FOR WORKING WITH STUDENTS IN PRIMARY AND SECONDARY SCHOOL	241
Aleksandar N. Todorovski PERMANENT EDUCATION OF THE ADMINISTRATIVE STAFF IN (HIGHER) EDUCATION - STATES AND PERSPECTIVES.....	251
Natasha Petrova - Popovski THE NEED FOR SETTING STANDARDS FOR ENSURING QUALITY IN THE HIGHER EDUCATION	262
Vesna Stojanovska CAREER PLANNING AND THE ROLE OF VARIOUS SUBJECTS IN ORGANIZATION	278
Kristina Petrovska THE ROLE OF THE TEACHER WHEN IDENTIFYING THE GIFTED CHILDREN.....	292

- Конески, Б. 1987. *Граматика на македонскиот литературен јазик, дел I и II*. Скопје, Култура.
- Кристал, Д. 1985 - Kristal, D. 1985. *Енциклопедијски речник модерне лингвистике*. Прев. И. Клајн и Б. Хлебец. Београд, Нолит.
- Минова-Ѓуркова, Л. 1994. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје, Радинг.
- Пановска-Димкова, И. 2003. *Видската категорија хабитуалност во македонскиот јазик*. Докторска дисертација, Скопје.
- Спасов, Љ. 1981. *Преодноста на глаголите во македонскиот јазик*. Докторска дисертација, Скопје.
- Спасов, Љ. 1982. *Поглед во јазикот*. Скопје, Современост.
- Спасов, Љ. 1987. Метајазички правила на преодноста (транзитивноста) на македонскиот глагол од гледна точка на глаголската валенција. *Македонски јазик*, XXXVIII-XXXIX: 141-149.
- Спасов, Љ. 1988. Категоријата преодност во југозападните македонски говори. *Јазичните појави во Битола и Битолско денеска и во минатото*. МАНУ: 136-141.
- Спасов, Љ. 1997. Дефиниции на видските (аспектните) конфигурации во македонскиот јазик. *Предавања на 29 СМЈЛК*: 31-36.
- Спасов, Љ. 2005. *Резултативната видска конфигурација во македонскиот јазик*. Во ракопис.
- Тофоска, С. 2005. *Семантика на примарните телични глаголи во македонскиот јазик*. Докторска дисертација, Скопје.

DEVELOPMENT OF THE SPEECH WITH CHILDREN: HISTORICAL, THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACH²

Abstract

This paper aims to answer several questions that are related to the child's speech development by making review of the psycholinguistic researches related to ontogenetic speech development. Those questions are: When does the child's speech emerges? Are there any developmental phases that can be recognized? What are the characteristics of those phases? How should the adults behave in order to help in the child's speech development? Are there any differences in the developmental phases among children?

Keywords: child's speech development, phases of speech development.

РАЗВОЈ НА ГОВОРОТ КАЈ ДЕТЕТО: ИСТОРИСКИ, ТЕОРИСКИ И МЕТОДИЧКИ ПРИСТАП

Анстракт

Овој труд има цел да одговори на некои прашања кои се поврзани со развојот на детскиот говор преку преглед на реномираните психолингвистички истражувања во насока на определување на онтогенетскиот развој на говорот. Тие прашања се: Кога почнува да се развива говорот кај детето? Кои се развојните фази на говорот кај детето? Кои се нивните карактеристики? Како треба да се однесуваат возрасните за да помогнат во развојот на говорот кај децата? Дали постојат разлики во развојните фази меѓу децата?

Клучни зборови: развој на говорот кај детето, развојни фази во говорот на детето.

¹ доц. д-р Даниела Андоновска - Трајковска, Педагошки факултет - Битола
Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола, Република Македонија
assistant professor Daniela Andonovska - Trajkovska, PhD., Faculty of Education - Bitola,
University “St. Kliment Ohridski” – Bitola, Republic of Macedonia

² Прегледен научен труд / Revisional scientific paper

ИСТОРИСКИ ПРИСТАП: ПСИХОЛИНГВИСТИЧКИ ИСТРАЖУВАЊА

Научното интересирање за детскиот говор потекнува уште од крајот на 18 век. За тоа сведочи биографската студија на детскиот психички развој на Тајдеман и првиот обид за бележење на податоците за говорниот развој на детето. За тоа сведочат и истражувањата во 19 и 20 век реализирани од: Тен, Дарвин, Прејер, Шин, Вун, Гијам, Билер, Павловиќ, Јетерсен, Гвоздев, Грегор, Асополд, Јакобсон и други.

Проучувањето на детскиот говор во втората половина на 19 век го носи духот на еволуционистичката теорија за генезата на човекот. Овие, но и подоцнежните истражувања имаат биографски пристап. Поголем број од истражувачите го истражувале говорот кај своите деца поради што во одредени случаи се забележува пристрасност од страна на истражувачите. Подоцна, тоа се надминува на тој начин што се правеле нормативни студии на говорот кои опфаќале поголем број деца од различен пол, од различна возраст и од различно социјално потекло.

Во наредниот период, психологијата доживува крупен напредок благодарение на развојот на методологијата на истражувањето. Во овој период се појавува генеративно-трансформационата граматика на Ноам Чомски. Чомски (1979) го критикува бихевиористичкото сведување на говорното однесување на S-R врски, истовремено побивајќи го бихевиористичкото сфаќање за јазикот. Тој вели дека кај човекот постои вродена граматика за која тој не е свесен. Чомски ја нарекува таа граматика универзална затоа што човекот ја поседува наследувајќи ја од своите предци како структура со чија помош тој го усвојува јазикот. Според ова сфаќање јазикот повеќе созрева под влијание на средината отколку што се учи. Околината претставува силен поттик за учење на јазикот, но не и единствен извор или услов за усвојување на јазикот.

Под влијание на Чомски во шеесеттите години од дваесеттиот век настанува нова гранична дисциплина – развојната психоллингвистика. Вака насочените истражувања не докажале постоење на универзално синтактичко јадро на јазикот. Сепак, се открило дека детето почитува извесни правила уште при создавањето на двочлените искази.

Посебно се истакнуваат резултатите до кои дошле научниците Пијаже и Виготски. Според Пијаже (1926) детето прво интелектуално го обработува и организира светот во сензомоторни поими за

предметите и во дијалектички просторно-временски односи, а потоа го усвојува јазикот. Виготски (1988) го објаснил потеклото и развојот на симболичките функции и посебно укажал на влијанието на раните практично-ситуациони комуникации на детето и возрасниот во текот на заедничките активности за појавувањето и развојот на говорот. Под влијание на Пијаже и Виготски понатамошните истражувања се насочени кон семантиката на детскиот говор.

Се појавуваат истражувања кои го проучуваат говорот со кој родителите им се обраќаат на своите деца. Едно од тие истражувања е истражувањето на Глисон (Glison, 1981) со кое се дошло до сознание дека родителите говорот го приспособуваат на создајното ниво на своите деца. Потоа, се појавува когнитивистичката теза според која мислењето му претходи на говорот, односно дека говорот е условен од степенот на развој на мислењето (Kromer, 1981). Собрани се податоци кои ја поддржуваат оваа теза, меѓутоа постојат и такви кои остро ја напаѓаат истата. Следуваат компаративни анализи на говорот на деца и шимпанза кои експериментално биле обучувани да се служат со говорот или биле одгледувани во човечки семејства (Brown, 1981; Gardner, R. A., Gardner, B. T., 1969; Hayes, K. J. and Hayes, C., 1951; Kellog, W. N. and Kellog, L. A. 1933; Savage-Rumbaugh, E. S., et al. 1993).

Истражувањата на Ленеберг (Leneberg, 1981) за биолошките делови кои доведуваат до појава на говорот донесуваат скромни резултати. Едноставен прифатлив заклучок е дека човекот поседува извесни биолошки предиспозиции за говор за разлика од животните.

Овој краток историски преглед за развојот на развојната психолингвистика говори дека сè уште треба да се трага по непознатите величини од областа на јазикот и говорот, како и да се преземаат понатамошни истражувања во таа насока.

РАЗВОЈНИ ФАЗИ НА ГОВОРОТ КАЈ ДЕТЕТО

Говорот на детето се развива од самото негово раѓање. Тоа се засновува врз акустичката перцепција на говорот и на соодветните вештини на говорните органи за подоцна детето да може успешно да комуницира со околината употребувајќи правилен говор. Тој развој може да се подели во неколку развојни фази. Различни автори определуваат различни развојни фази кои во суштина покажуваат сличен развоен тек на говорот. Разликите меѓу авторите по однос на

развојните фази во говорот на детето се состојат во терминологијата, односно во должината на развојната фаза.

Според Вера Смиљаниќ и Иван Толичич (1985) постојат две развојни фази: предлингвистичка и лингвистичка фаза. Предлингвистичката фаза ја сочинуваат периодите на вокализација и брборење (гугање). Лингвистичката фаза започнува од моментот кога детето ќе го изговори првиот збор.

Според Леон Жлебник (1971) има предговорен и говорен период. Предговорниот период ги опфаќа следниве облици:

- Дерење - гласовите кои се произведуваат на овој начин со викање можат да означуваат одредени чувства или внатрешни потреби на детето.

- Движење - детето преку движење пренесува пораки. На пример, ако не сака да јаде, ја врти главата настрана. Може да комуницира и преку испуштање на одредени гласови. При тоа, може еден глас да означува една порака.

- Гугање - се изговараат поединечни гласови кои обично се прелеваат еден во друг. Во оваа фаза се појавува имитирање.

- Слогување - Тоа значи поврзување на гласовите во слогови кои по правило започнуваат со согласка.

- Имитирање - Имитирањето како фаза претставува вистинско имитирање на гласови, слогови, зборови, гестови, научени фрази.

Според Иван Фурлан (Furlan, 1963) кај дете кое се наоѓа во првата година од својот живот се разликуваат следните фази во развојот на говорот:

- Респирација - Респирацијата претставува појава и доминација на плач, лутење, смеење.

- Вокализација - Во оваа фаза се појавуваат гласови, при што доминираат самогласките.

- Силабизација - појава на првите слогови и гугање.

Во втората година од животот на детето Фурлан разликува:

- Вербализација - што значи изговор на зборови и

- Синтагматизација – односно изговор на споеви од зборови и изговор на реченици.

Според Вид Печјак (1981) се разликуваат следните фази во развојот на детскиот говор:

- Крикнување - При првото вдишување и издишување на воздухот гласните жици затреперуваат и создаваат крик. Тоа ја означува најраната емоционална експресија.

- Вокализација - Во оваа фаза детето испушта гласови меѓу кои преовладуваат самогласките.

- Гласовна експанзија - По вокализацијата се зголемуваат гласовите кои ги изговара детето. Всушност, детето може да изговори гласови кои реално и не постојат во јазичниот систем на кој му припаѓа. Тоа значи дека детето во оваа фаза е способно да изговори гласови кои не постојат во говорот на луѓето кои го опкружуваат.

- Гласовна контракција - По гласовната експанзија се забележува појава на гласовна контракција кога кај детето доаѓа до губење на гласовите кои не постојат во говорот што го употребуваат луѓето кои се во допир со него.

- Брборење - Настапува фаза во која детето почнува да ги соединува гласовите, односно од нив да прави слогови. Оваа фаза трае од петтиот до дванаесеттиот месец.

- Фаза на зборови - Детето почнува да го изговара првиот збор обично меѓу десеттиот и четиринаесеттиот месец.

Според Миодраг Матиќ (1959) постојат следните развојни фази од детскиот говор:

- Грачење (крикање, крикнување) - Оваа фаза започнува од самото раѓање на детето и трае приближно од 4 до 7 седмици. Кога детето се раѓа светот го поздравува со првиот крик. На тој начин тоа ги активира говорните органи и преку крикот дише онака како што се дише при говорењето. Грачењето или крикањето се разликува од ситуација до ситуација и е во зависност од емоционалната состојба на детето. Така, крикот нема да биде ист кога детето е гладно, кога го боли нешто или кога е задоволно и среќно. А тие сигнали и тој начин на комуникација брзо ги усвојува мајката или личноста која се грижи за детето и се однесува соодветно на сигналите кои тоа ги испраќа. На тој начин тоа остварува првобитна комуникација со надворешниот свет.

- Гугање или брборење - Кога детето е задоволно, тоа го изразува преку создавање одредени гласови и слогови. При гугањето се слушаат самогласки (обично а, е, и) и согласките кои сè уште не се јасно артикулирани. Потоа на ред доаѓа изговорот на слогови и слоговни групи. Од согласките први се слушаат оние кои се создаваат со усните и јазикот, особено оние кои се создаваат со врвот на јазикот (м, п, б, т, д). Овие гласови се појавуваат кај децата од сите народи. Во оваа фаза детето изговара слогови и слоговни групи од видот: ма, да, та, вава, баба, дада, тата и други кои иако личат на зборови, всушност не се зборови бидејќи не носат никакво свесно значење за детето. Изговорот на тие зборови е всушност гимнастика за говорниот апарат на детето. Во оваа фаза се развиваат сетилата за слух, вид и допир.

Бидејќи гугањето е од големо значење за детето, треба истото да се поттикнува на гугање со тоа што родителот или старателот ќе му зборуваат на детето, ќе го галат, односно ќе овозможуваат детето да биде среќно и задоволно.

- Период на имитирање - Овој период кај некои деца започнува од шестиот или седмиот месец, а кај други-од деветтиот месец. Во почетокот, детето, несвесно ги имитира гласовите, а потоа и интонацијата на говорот на својата мајка. Гласовите кои во претходната фаза нејасно се изговарале сега стануваат поодредени и потрајни. Се јавуваат и такви гласови и слогови кои детето сè уште несвесно ги изговара. Детето го имитира ритамот и акцентот на мајчиниот говор, а потоа и нејзината мимика. Сè уште се развиваат сетилата за слух, вид и допир. Во оваа фаза се подготвуваат биолошките услови за појавата на говорот. Нешто подоцна од оваа фаза детето почнува да ја забележува врската меѓу ознаката и означеното. Така од несвесно, полека се преминува во свесно говорење. Оваа фаза продолжува и тогаш кога детето ќе почне свесно (со разбирање) да зборува.

- Период на свесен говор - Свесниот говор кај некои деца започнува пред крајот на првата година, а кај некои – по осумнаесеттиот месец од животот. По правило, здраво дете со полни три години потполно го разбира туѓиот говор, а и самостојно говори.

Првите детски зборови се скратени, тепкави и неправилни. На пример, место *вода*, тоа вели *во*, место *млеко* вели *ме* и слично. Во почетокот, неговите зборови се ономотопејски, како на пример *мау-мау* (за мачка), *ау-ау* (за куче), *ту-ту* (воз). Овие први зборови очигледно претставуваат цела реченица. Тоа значи дека детето ако сака да добие нешто, место да употреби цела реченица употребува еден збор. На пример, кога детето вели *мама* тоа може да значи *ене ја мама, мама дојде, мама земи ме, мама дај ми да јадам* и слично. Периодот на изговор на еден збор кој претставува реченица обично трае половина година (Meknil, 1981).

На крајот од втората година детето комбинира два збора во реченица. Тоа се обично именка и глагол, како на пример, *Детето руча, тие млеко,...*, односно придавка и именка, т.е. *Убава кука*. Ваквите реченици обично се проследени со гестови. Потоа, следуваат реченици од три зборови, како на пример, *Ана сака топка, Детето оди па-па*. (Braun, R., 1981). Развојот на реченицата од страна на детето, како и попрецизното определување на семантичката вредност на истата е помогнато од возрасните кои активно учествуваат во комуникативниот процес со своите деца. Така, на пример, кога детето

кажува реченица од два збора (Кучето каса), родителот ја проширува истата реченица со дополнителни јазични елементи (Да, тоа ќе касне; Да, тоа те касна вчера; Да, каснувањето боли...). Овие видови експанзија ги задржуваат постоечките елементи од реченицата структурирана од страна на детето како константни, но внесуваат нови варијабли кои до некаде го дополнуваат или го објаснуваат значењето на реченицата. На овој начин, се поттикнува и детето да учествува во ваквите јазични експерименти (Meknil, 1981).

Детето прво ги изговара именките, потоа глаголите, прилозите и придавките, па заменките, извиците, сврзниците, а најпосле броевите. Според други автори, редоследот на изговорените видови зборови е следен: именки, глаголи, придавки, прилози, заменки, предлози, сврзници, честици и извици (Malrije, 1981, Andonovska-Trajkovska, Cvetkova, Atanasoska, 2010).

Кога почнува да составува реченици, детето се служи со потврдни, одречни, прашални и заповедни реченици. Но, потешко се снаоѓа со граматичкото услогласување на зборовите во рамките на реченицата (род, број, определеност, време...).

Говорот на детето по третата година се развива во содржинска, односно логичка смисла. Тоа значи дека се зголемува неговиот речник, а речениците стануваат посложени и поправилни. (Pečjak, 1981; Николовска, 1996)

Развојот на детскиот говор зависи од повеќе фактори. Прво, за да постои говор, мора да бидат развиени говорните органи, а исто така треба да бидат развиени и соодветните мозочни центри. Во голем број случаи голема улога во развојот на говорот кај детето има и интелигенцијата. Поинтелигентните деца брзо го усвојуваат говорот, но сепак тоа не е строго првило. Со сигурност може да се каже дека детето со многу тешки пречки во развојот не може да го усвои говорот на начин на кој општат луѓето со просечна и натпросечна интелигенција. Говорот, во поголем дел, е условен и од практичната активност на детето и е во тесна корелација со физичкиот и психичкиот развој, со потребите на детето, со односот на родителите и на останатите членови од семејството кон детето, како и од неговото пошироко опкружување.

Секое дете не оперира со говорните знаци на подеднаков начин. Секое дете не оперира со ист број на говорни знаци на определена возраст. Значи, сите деца меѓу себе се разликуваат во поглед на говорот.

Девојчињата најчесто почнуваат многу порано да зборуваат за разлика од момчињата. И не само тоа. Кај девојчињата развојот на говорот е побрз за разлика од развојот кај момчињата. Децата кои растат како единаци, односно немаат брат или сестра имаат најразвиен речник. Близнаците се наоѓаат во потешка положба отколку другите деца, бидејќи се ориентирани еден кон друг, помалку или повеќе занемарувајќи го говорот на другите луѓе околу нив. (Реџак, 1981).

РАЗВОЈ НА ГОВОРОТ КАЈ ДЕТЕТО: МЕТОДИЧКИ ПРИСТАП

Кога детето ќе почне да разбира, и нешто подоцна, кога возрасните му зборуваат треба да му се покажуваат предметите и дејствата кои тој говор ги означува. На тој начин детето добива јасна претстава за знакот и означеното. За детето да биде мотивирано да зборува, возрасните треба постојано да му зборуваат. При тоа, возрасниот треба неупадливо да му приоѓа на детето.

Првиот говор на детето е тепкав бидејќи неговите говорни органи и неговите движења не се доволно развиени. Често се случува, родителите да го имитираат тепкавиот говор на своите деца. На овој начин, детето почнува да мисли дека таквиот начин на говорење е правилен и понатаму ќе го употребува во комуникација. Исто така, родителите се склони кога зборуваат со детето да употребуваат деминутивни форми на зборовите, на пример, место *рака*, ќе речат *раче*; место *нога* – *ноџе*, место *нос-носе* итн. Повторно детето ќе почне да мисли дека деминутивната форма на зборовите е нивната основна форма, односно дека тоа е правилен и вообичаен начин на зборување. Токму затоа родителите треба правилно да му зборуваат на детето и да внимаваат со употреба на деминутивните форми (т.е. да не ги употребуваат постојано, туку кога има потреба).

Кога детето ќе почне да зборува, најчесто сака сè да каже во еден момент, и покрај недоволната развиеност на неговите говорни органи. Поради тоа доаѓа до појава на нечист, брз и неправилен говор, особено во ситуации кога детето е вознемирено. Во таков случај, родителот прво ќе треба да го смири детето, а потоа да го сослуша.

Говорот на детето во неговата втора и трета година во животот е во развој и како таков се очекува и да е неправилен. Затоа, родителите не треба да вршат никакви исправки на неговиот говор, ниту пак да преземаат одредени говорни вежби кои можат да бидат нестручно изведени. Исто така, не треба да се смееме на евентуалните

грешки што ќе ги направи детето во текот на зборувањето. Грешките се исправаат, но само преку добар говорен пример.

Децата на возраст од две до три години се љубопитни и најчесто многу прашуваат. Прашањата обично се однесуваат на карактеристиките на предметите кои го опкружуваат. Прашањата се јавуваат во секаков облик. На пример: *Што е ова? За што служи? Како настанало? Од каде дошло овде?* итн. Овие детски прашања не смеат да бидат игнорирани или избегнувани. Преку одговарањето на ваквиот вид прашања родителите ги прошируваат знаењата на нивните деца, го збогатуваат нивниот речник и при тоа даваат добар говорен пример.

За да се развива помнењето, способноста за набљудување, вниманието, мислењето и говорот и за да се влијае врз нивниот развој потребно е да се создаде пријатна емоционална атмосфера за детето. При тоа, пофалбата е добра мерка за да се постигне тоа особено кај деца кои се срамежливи, интровертни, без волја за говорење. Од друга страна, кај деца кои многу зборуваат и на тој начин ги заморуваат своите говорни органи и поради тоа зборуваат неразбирливо треба малку повеќе да се внимава.

Децата сакаат да слушаат приказни. Тие сакаат да слушаат за нивните омилен јунаци. Оттука, на децата треба да им се читаат приказни, односно литературни дела кои се интересни, кои одговараат на нивната возраст и кои секако имаат естетска вредност. Читањето треба да е изразно, односно да се внимава на правилниот изговор на зборовите, правилното паузирање, акцентирање и интонацијата. Ако се читаат лирски песни треба да се внимава и на рецитирањето. Песната може и да се пее. На овој начин се создава позитивна и креативна атмосфера, но се развива и набљудувањето, слушањето, вниманието, мислењето, помнењето и говорот.

Користена литература

- Andonovska-Trajkovska, D., Cvetkova, B., Atanasoska, T. (2010). Language development of a 1 to 2 years old child in Macedonian context: morphological and semantic approach (case study), *Procedia – Social and Behavioral Sciences Journal*, Volume 2 (2), Elsevier Ltd. pp. 3094-3098.
- Braun, R. (1981). Prve rečenice deteta i šimpanze. In: Ignjatović-Savić N. (ed.) *Razvoj govora kod deteta*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Chomsky, N. (1957). *Syntactic structures*, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Chomsky, N. *Aspects of the Theory of Syntax*. MIT Press, 1965.
- Čomski, N. (1979). *Gramatika i um*. Beograd: Nolit.